

La Convenció sobre la Diversitat Biològica

POLÍTICA I ACCIÓ DES DE L'ÀMBIT GLOBAL AL LOCAL

Martí Boada Geògraf. Doctor en Ciències Ambientals (UAB) Membre del Comitè Espanyol del PNUMA

Esteve Corbera Llicenciat en Ciències Ambientals (UAB). Doctorant a l'Overseas Development Group, University of East Anglia, Regne Unit

Enfront de la denominada crisi ambiental, es considera que un dels millors indicadors de sostenibilitat d'un territori és l'avaluació de la seva biodiversitat. Aquest terme que ha fet fortuna, tant dins com fora de la comunitat científica, el va formular per primera vegada Elliot E. Norse, els anys vuitanta. Avui, doncs, la diversitat biològica pren una dimensió social que supera l'estricta valoració científica i va més enllà d'una valoració rigurosament biològica, que podria fer-la entendre com un món viu ple de curiositats biològiques. Les causes de la seva recessió tenen relació, no amb factors estrictament dinàmics, sinó amb un model de desenvolupament que de la mateixa manera que és clarament injust socialment, també ho és en les formes de relació i d'apropiació dels recursos i dels sistemes naturals.

Fins avui s'han descrit 1,6 milions d'espècies i es calcula que el nombre total podria ser de més de 30 milions. Només se'n coneixen aproximadament el 5% del total; cada any se'n descriuen unes 20.000 de noves. Segons Hawksworth i Aguirre-Hudson, per biodiversitat s'entén la variabilitat entre els diversos organismes vius de tota mena d'origen, inclosos el sistema terrestre, el marí i altres sistemes aquàtics, així com els complexos ecològics dels quals aquests sistemes en formen part; s'inclou també la diversitat dins d'unes mateixes espècies, la diversitat entre les diferents espècies i la dels ecosistemes. Aquests tres nivells de biodiversitat es coneixen també pel mateix ordre, com nivell de diversitat genètica, de diversitat d'organismes, i de diversitat ecològica. Cadascuna de les tres categories inclou alhora diversos nivells de variabilitat.

Un argument tòpic respecte a la biodiversitat és que és impossible protegir allò que es desconeix. Avui, però, no es tracta de conservar coses sinó processos, és per això que es fa indispensable el manteniment dels ecosistemes que donen el suport vital als organismes i sistemes.

A la Cimera de Rio (1992), 156 països i la Unió Europea varen signar l'"Acord Internacional sobre Diversitat Biològica". Deu anys després a Johannesburg s'ha convocat la Segona Conferència Mundial de les Nacions Unides sobre el Desenvolupament Sostenible que té entre els diferents objectius (tots aquests urgents), la revisió i nivell d'acompliment de l'esmentat acord aplegat sota la Convenció sobre Diversitat Biològica (CDB), que va servir per iniciar l'acció política internacional per tal de frenar els processos recessius i garantir la conservació de la biodiversitat i els ecosistemes del planeta. Les estratègies legislatives i d'acció s'han dissenyat i començat a implementar al llarg d'aquesta última dècada però informes recents de Nacions Unides segueixen apuntant a una reducció dràstica de la diversitat biològica, fragmentació d'ecosistemes i processos de desforestació. Ara, 10 anys després de Rio, és un bon moment per reflexionar sobre el procés de la CDB, i intentar identificar quins han estat i són els entrebancs principals per a la protecció i gestió efectiva de la biodiversitat a nivell global.

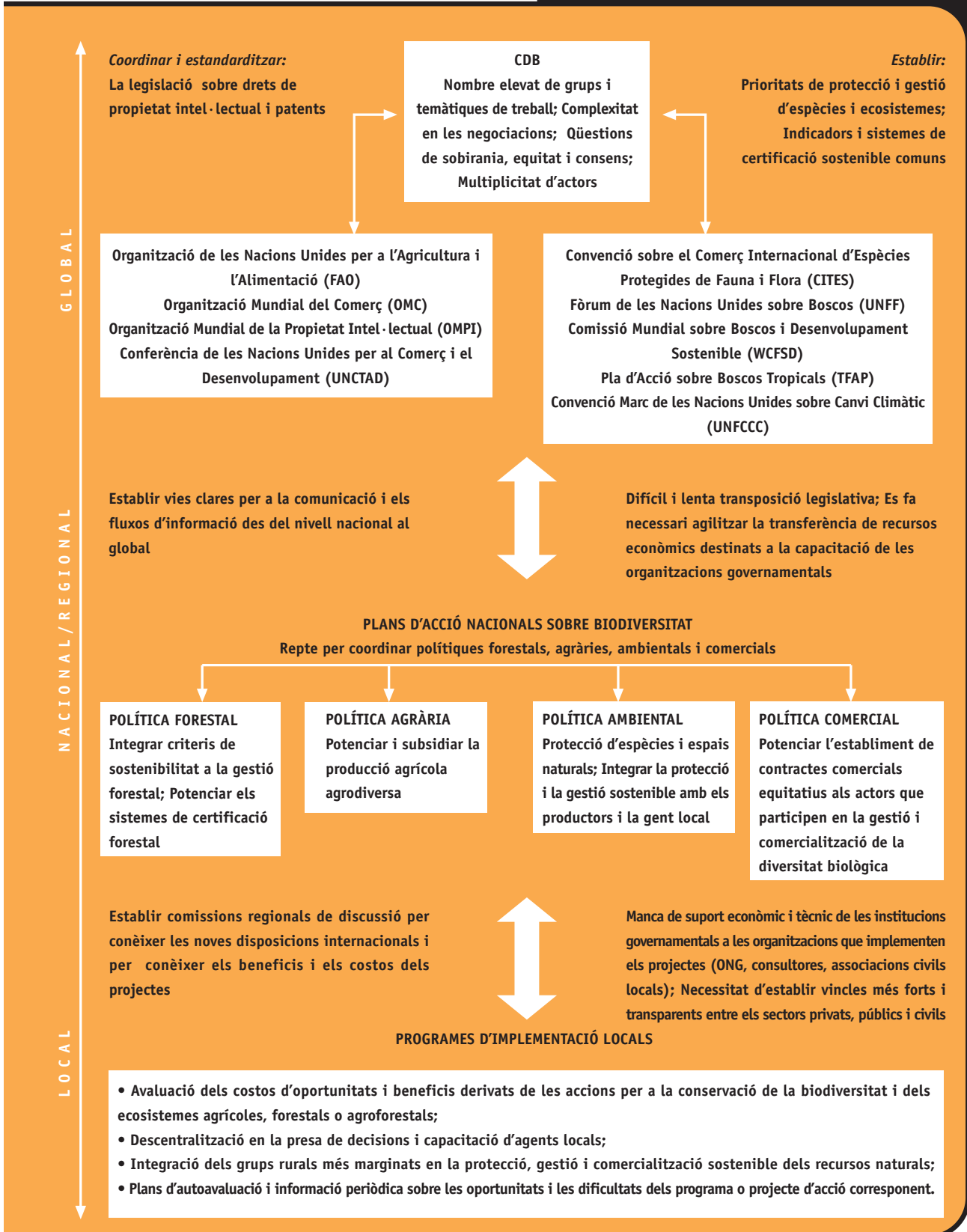
La biodiversitat i la Convenció sobre la Diversitat Biològica ▶ La CDB, va néixer amb l'objectiu de "promoure la conservació de la biodiversitat, l'ús sostenible dels seus components, i compartir justament i equitativament els beneficis que sorgeixen de l'explotació dels recursos genètics" (CDB, article 1). La CDB va entrar en vigor el 29 de desembre de 1993; avui, més de 170 països n'han subscrit els principis.

Actualment, estudis científics i organitzacions internacionals segueixen aportant dades que asseguren que les espècies vegetals i animals desapareixen a un ritme de 50 a 100 vegades superior al seu ritme natural i que això en breu es traduirà en la desaparició aproximada de 34.000 espècies de plantes i 5.200 espècies animals. Aquest ritme alarmant és conseqüència de la fragmentació i degradació dels boscos, dels espais humits, reducció dels espais agraris, degradació d'alguns ecosistemes marins –coral·lígens, platges, litoral, alguers–, etc. (PNUMA, 2001; 2002). El fet que la desaparició d'espècies no s'hagi aturat, sinó al contrari, que augmenta de manera creixent, no vol dir que acords multilaterals ambientals com la CDB siguin inefectius per donar resposta a la urgència de la sostenibilitat, en tot cas són insuficients. Ara en plena cimera de Johannesburg, cal reflexionar críticament sobre el procés de la CDB i veure quines són les dificultats principals per fer efectives les seves provisions i traslladar els mandats i les recomanacions internacionals als entorns nacionals i locals. La figura següent serveix com a esquema i resum dels arguments que es presenten a continuació.

LA CONVENCIÓ SOBRE DIVERSITAT BIOLÒGICA

La biodiversitat i la Convenció sobre la Diversitat Biològica (CDB)

Complexitat temàtica, diversitat d'actors i d'interessos ▶ Per començar, una de les dificultats principals amb què es troben els acords multilaterals sobre qüestions ambientals globals és la gran quantitat de temes a tractar i que influeixen directament o indirecta sobre els objectius o els principis de l'acord internacional en qüestió. En la CDB, la varietat temàtica inclou, entre d'altres, definir mesures i incentius per a la conservació i l'ús de la biodiversitat, regular l'accés als recursos genètics, regular la transferència de tecnologia i biotecnologia, establir drets de propietat intel·lectual sobre els recursos genètics i biològics, establir programes d'educació i conscienciació ambiental, definir les organitzacions i els mecanismes de finançament per a les activitats i les accions derivades de la Convenció, i estandarditzar els procediments per avaluar el nivell de compliment d'objectius, etc. En aquest sentit, els països que han ratificat els principis de la Convenció, han convingut crear, des de la seva primera reunió l'any 1994, diversos grups de treball i comissions per definir i regular les accions. Entre aquests, hi ha els grups creats per a la investigació sobre el funcionament dels ecosistemes (àrees protegides costeres, biodiversitat forestal, biodiversitat a zones àrides i subhúmedes, biodiversitat agrícola) i els creats per a la definició d'indicadors de sostenibilitat o seguretat biotecnològica.

Aquest article no pretén repassar cadascun d'aquests grups de treball i les seves funcions, sinó més aviat il·lustrar sintèticament la complexitat de promoure la conservació a nivell global de la biodiversitat mitjançant negociacions multilaterals i la participació d'un gran nombre de científics, polítics i legisladors. A més, la complexitat negociadora i temàtica ve acompanyada per la participació creixent de la societat civil en el procés de la CDB i, particularment, d'actors o grups d'interès. Resulta interessant analitzar la tasca dels grups de treball sobre "accés i beneficis compartits" o sobre "coneixement tradicional, pràctiques i innovacions indígenes", el treball dels quals està íntimament relacionat. El primer té com a objectiu l'establiment de principis i l'elaboració de guies pràctiques i codis de conducta sobre accés als recursos genètics i als beneficis derivats de llur explotació. El segon reconeix la importància de les comunitats indígenes en el manteniment i la gestió de la diversitat biològica i, per tant, aboga per la seva inclusió en els programes de gestió o acords de comercialització, entre d'altres.

Més de 350 milions de persones viuen als boscos del món i un percentatge alt d'aquest nombre són grups indígenes que vinculen les seves pràctiques agrícoles, tradicions i costums espirituals a la gestió i l'existència de la diversitat biològica que els envolta.

L'ecòleg social mexicà Toledo (2000) mostra en els seus treballs com les cultures indígenes són les millors custodadores de la biodiversitat. La "sobirania" dels països pobres i dels seus habitants sobre els recursos biològics, a més de l'equitat entre nacions i actors, són eixos centrals del text principal de la Convenció i d'aquests dos grups de treball, que volen

establir un sistema clarament definit per instaurar contractes comercials entre aquelles empreses interessades en l'explotació dels recursos genètics o biològics –normalment són empreses de països industrialitzats–, governs nacionals de països del Sud i comunitats rurals. S'ha de tenir en compte que la "biopirateria", entesa com l'adquisició de coneixements tradicionals per part d'investigadors d'empreses farmacèutiques sobre els beneficis que una determinada espècie vegetal pot exercir sobre la salut i la conseqüent elaboració de productes farmacèutics d'alt valor comercial, ha estat una activitat generalitzada durant el segle XX i, per tant, cal donar la benvinguda a l'intent de la CDB de legislar per tal que la distribució dels beneficis futurs generats per productes farmacèutics derivats del coneixement tradicional dels països pobres o de llurs recursos naturals siguin repartits equitativament. En qualsevol cas, i d'acord amb les últimes negociacions, sembla que les guies per establir contractes equitatius han quedat a nivell de recomanació i no pas de legislació obligatòria. És, per tant, una incògnita el nivell d'acceptació que tindran aquestes guies en el futur i el negoci de la biotecnologia i la comercialització de recursos genètics.

Segons Sachs *et al.* (2002) no només s'ha de reflexionar críticament sobre el caràcter voluntari d'aquests acords sobre recursos genètics en el marc de la CDB, sinó que també assenyalen que l'equitat no ha de confondre's amb la sostenibilitat. Aquests autors argumenten que l'interès dels països pobres en promoure els principis de sobirania i equitat s'ha generat per interessos econòmics més que no pas ambientals. Si bé resulta clar i positiu que els països del Sud gaudeixin explícitament de poder decisor sobre la gestió i comercialització dels recursos genètics i biològics, no és clar com es traduiran aquests beneficis a nivell local, on sovint els drets de propietat no estan ben definits. Això és perquè les comunitats rurals i els grups indígenes operen molt sovint fora dels paràmetres del coneixement occidental –basat en la ciència moderna, la indústria i el capital–, i els drets per a la utilització dels recursos biològics estan regulats per decisions que impliquen deliberacions en assemblees comunitàries que poden durar dies. Sembla molt difícil, doncs, que els acords comercials "equitatius" i "voluntaris" impulsats des de la CDB puguin afavorir en el futur tots els membres de la comunitat, protectors per igual de la diversitat biològica. D'una manera més crítica, resulta encara incert com els drets nacionals i els drets de les comunitats o els productors es reconeixen i es relacionen mútuament.

Sinèrgies entre la CDB i altres acords / organitzacions internacionals ▶ La CDB presenta sinèrgies positives amb acords i iniciatives internacionals que, essencialment, també promouen la conservació i la gestió sostenible de recursos naturals i, concretament, dels boscos. Entre aquests, hem destacat a la figura anterior, el Fòrum de les Nacions Unides sobre Boscos (UNFF), la Comissió Mundial sobre Boscos i Desenvolupament Sostenible (WCFS), el Pla d'Acció sobre Boscos Tropicals (TFAP). Tots aposten per nous plans de gestió i explotació forestal, basats en l'aplicació d'indicadors de sostenibilitat i la integració de les comunitats o organitzacions locals per tal que aquestes es capacitin en la gestió forestal i també es beneficiïn de la mateixa. En general, es vol promoure un canvi en els sectors forestals nacionals i internacionals dirigit a incrementar la demanda de la fusta certificada com a sostenible, i promoure l'ús d'espècies forestals no amenaçades d'extinció.

LA CONVENCIÓ SOBRE DIVERSITAT BIOLÒGICA

Però, fins ara, la FAO (2001) estima que els boscos del planeta segueixen desapareixent a un ritme de 15 milions d'hectàrees anuals i que, en la dècada post Rio, s'han perdut 9,4 milions d'hectàrees de boscos. El comerç internacional de fusta ha augmentat a final de la dècada dels noranta, especialment a la regió asiàtica a causa de la demanda creixent de mercats com la Xina o l'Índia. La certificació sembla estar guanyant acceptació progressiva a Europa Occidental i en aquells països que exporten cap a aquests mercats, però les àrees d'explotació forestal sostenible representen només encara un 2% del total de boscos del món. A més, l'explotació sostenible certificada es troba a països del Nord més que no pas del Sud, on la diversitat biològica és precisament molt més elevada.

Existeixen també sinèrgies aparentment positives entre la CDB i la Convenció sobre el Comerç Internacional d'Espècies Protegides de Fauna i Flora (CITES). Aquesta última neix l'any 1973 amb l'objectiu de prohibir o limitar el comerç de tot un seguit d'espècies vegetals i animals amenaçades d'extinció i, per tant, ha finançat i promogut programes de conservació específics d'aquestes espècies i dels seus hàbitats. Jenkins (2001) i Dickson (2002), però, han posat de manifest que la coordinació i el diàleg entre aquests dos processos de legislació internacional són encara limitats, malgrat un memoràndum de col·laboració i un Pla d'Acció Conjunt, signats l'any 1996 i 2001 respectivament. Les dificultats per a aquesta coordinació semblen radicar en els punts de vista diferents d'ambdues convencions, la CITES centrada en la protecció i la CDB més centrada en l'ús sostenible dels recursos biològics i la reducció de la pobresa. Aquestes diferències conceptuals generen conflictes d'interessos i visions contraposades sobre quines espècies podrien canviar d'un estatus de "protecció" a un "de gestió i comercialització sostenible". El cas és que, fins ara, tant la CITES com la CDB semblen fracassar en la protecció de certes espècies vinculades íntimament amb la supervivència de moltes comunitats rurals del Tercer Món o amb xarxes de comerç il·legal extremadament poderoses i ben protegides de l'acció legal internacional.

D'altra banda, el procés de la CDB no pot desvincular-se dels tractats o les iniciatives promogudes des de l'Organització de les Nacions Unides per a l'Alimentació i l'Agricultura (FAO), per tal de consensuar vies sostenibles de desenvolupament agrari. S'ha de tenir en compte que l'agricultura moderna és, en definitiva, una de les causes principals de pèrdua de diversitat genètica, de canvis d'ús del sòl i de processos de desforestació. És interessant mencionar el Tractat Internacional sobre Recursos Genètics establert el novembre del 2001 en el marc d'aquesta organització i que pretén reconèixer essencialment el dret dels grangers i els productors rurals sobre la diversitat genètica agrícola que, fins la darrera dècada, havia estat sovint atorgat a les companyies que patentaven les varietats genètiques existents. Aquest posicionament és paral·lel a l'adoptat per més d'un centenar d'organitzacions no governamentals que han promogut recentment una iniciativa "per compartir els recursos genètics globals" i refusar l'existència de patents sobre la diversitat biològica –*Porto Alegre Treaty Initiative to Share the Genetic Commons*–. Aquestes iniciatives circulen en paral·lel a les disposicions de la CDB i els grups de treball esmentats anteriorment i, per tant, cal estimular el diàleg entre aquests.

Finalment, les sinèrgies existents entre la CDB i l'Organització Mundial del Comerç (OMC) o la Comissió de les Nacions Unides pel Comerç i el Desenvolupament (UNCTAD) són potser menys clares però no menys importants. Per començar, els principis de la CDB i de les iniciatives paral·leles sobre drets de propietat de recursos genètics entren en contradicció amb els acords comercials pels drets de propietat intel·lectual comercial –coneguts com *TRIPS*– promoguts des de l'OMC. Aquests últims estableixen i reconeixen el dret de les companyies farmacèutiques i de biotecnologia a investigar, patentar i comercialitzar recursos genètics o productes derivats de la investigació dels mateixos sense cap altra responsabilitat sobre les comunitats locals. Les mateixes contradiccions que existeixen entre la CDB i l'OMC en les qüestions del reconeixement dels drets de propietat local, semblen existir entre la CDB i l'UNCTAD o l'Organització Mundial de la Propietat Intel·lectual (OMPI). El que sembla malauradament clar és que la CDB i la resta d'iniciatives que promouen els principis d'equitat i sostenibilitat estan en inferioritat de condicions davant dels acords promoguts des de l'OMC. El Govern dels Estats Units, que no ha ratificat ni la CDB ni el Protocol de Kyoto, influeix en gran mesura, mitjançant el seu poder econòmic, sobre els processos decisoris en el si de l'OMC o l'OMPI, que són més determinants a l'hora de definir les pautes del comerç i les relacions comercials internacionals.

Recomanacions futures ▶ Una lectura positiva de la CDB és que ha contribuït i contribueix a un procés general de conscienciació de la societat civil sobre la importància de la conservació de la diversitat biològica i l'ús sostenible dels recursos naturals, com demostra el nombre creixent d'actors i organitzacions que s'han involucrat activament en els debats científics i en els processos legislatius de la CDB, i segons els seus propis interessos, visió i capacitat d'acció sobre el problema. Malauradament, la importància creixent de la governabilitat mundial en el camp ambiental i la participació de la societat civil en la mateixa no ha significat una reducció immediata de les taxes d'extinció d'espècies o de desforestació. Tampoc no ha significat, per ara, una reducció dels nivells de pobresa de la majoria de comunitats rurals que depenen diàriament i directa de la gestió i conservació d'aquesta.

Així doncs, per tal que la CDB sigui efectiva en la conservació dels recursos biològics i genètics i afavoreixi la sostenibilitat i l'equitat a tots els nivells, encara hi ha un llarg camí a recórrer: cal estimular el treball i la coordinació dintre i entre nivells de decisió i acció globals, nacionals i locals.

La dècada post Rio ha estat molt important per crear i consolidar una bona estructura política i legislativa a nivell global. Ara, cal traspassar les decisions d'aquest fòrum a la pràctica i, per tant, això significa que els governs nacionals prenguin el lideratge de la propera dècada, dissenyin i implementin el que la CDB ha anomenat "Plans d'Acció Nacional per a la Conservació de la Biodiversitat". I per a una implementació efectiva d'aquests plans cal que les institucions de Govern nacionals manifestin una voluntat veritable per treballar, dialogar, i establir polítiques i programes coherents d'acció. Als països en desen-

volupament, la descentralització institucional progressiva en les instàncies governamentals responsables d'agricultura, boscos i medi ambient, juntament amb la devolució de responsabilitats a les comunitats rurals semblen primers passos en el bon camí.

El reconeixement d'ens de gestió local dels recursos naturals i la integració dels actors més marginats dels sectors rurals del Tercer Món per tal que es beneficiïn justament de la gestió dels seus recursos naturals ha d'esdevenir una prioritat urgent. Per això cal promoure les relacions entre el sector públic, privat i local, i establir condicions contractuals ben definides, avaluables i a disposició pública, per tal de garantir els drets dels sectors aparentment més desfavorits en aquest tipus de relacions. Això és sinònim d'establir un canal informatiu fluid entre les organitzacions locals, nacionals i globals, que consisteixi en comissions regionals que es reuneixin periòdicament per comunicar les dificultats i les oportunitats de cada iniciativa o projecte nacionals i locals implementats sota els principis de la CDB.

Òbviament, cal incrementar la coordinació i el diàleg entre les diferents comissions i organitzacions. Taneja i Koziell (*op.cit*) han fet especial èmfasi en la necessitat de clarificar les relacions en els acords ambientals internacionals. Ja s'han fet notar les contradiccions existents per a la regulació i el reconeixement dels drets de les comunitats rurals i les indígenes sobre les patents i la comercialització de recursos genètics i, per tant, cal veure com evolucionen en les negociacions en el marc de cada iniciativa i, si en cas d'assolir-se un consens general, aquest es basa en l'equitat entre actors. Més ambiciosament, es fa necessària una nova línia de negociació i diàleg entre la CDB, l'OMC i l'UNCTAD per redefinir els fluxos comercials de tal manera que s'internalitzin en el preu de les matèries primes i dels productes manufacturats els costos ambientals derivats de l'extracció i producció dels mateixos. La submissió de l'economia liberal actual als principis de l'economia ecològica haurien d'esdevenir una prioritat si realment es vol fer sostenible l'ús dels recursos naturals a mig i llarg termini. La conseqüència de no prendre accions més immediates i efectives per a la conservació de la biodiversitat i la gestió sostenible dels recursos biològics no seria només un empitjorament de la salut del planeta sinó també un empobriment material i espiritual de les societats humanes. ■

Referències bibliogràfiques ▶

- DICKSON, B. "International Conservation Treaties, Poverty and Development: the case of CITES". *Natural Resource Perspectives Discussion Paper*, Overseas Development Institute, (January 2002).
- Food and Agriculture Organisation (FAO) *State of the World's Forests*, 2001.
- JENKINS, M.D. "CITES and the CBD: potentials for synergy". Discussion document prepared for TRAFFIC International, 2001.
- PNUMA *Sustaining Life on Earth: How the Convention on Biological Diversity promotes nature and human well-being*, 2001.
- Global Environment Outlook*, 2002.
- RAUSTIALA, K. *Reporting and Review Institutions in 10 Multilateral Environmental Agreements*. PNUMA, 2001.
- SACHS, W. *et al.* "The Jo'burg Memo. Fairness in a Fragile World". Memorandum for the World Summit on Sustainable Development. Heinrich Boll Foundation, 2002.
- TANEJA, B. i KOZIELL, I. "Biological Diversity – More Debate than Action?" *International Institute for Environment and Development Briefing Paper*, (May 2001).
- TOLEDO, V. "Biodiversitat i Cultura". En: *Parcs Naturals més enllà dels límits*. Dept. de Presidència. Generalitat de Catalunya, 2000.